

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
імені Івана Боберського

Кафедра педагогіки та психології

Криштанович С. В.

Лекція 1
ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ВИЩОЇ
ШКОЛИ

з навчальної дисципліни
„ ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ ”

Для студентів спеціальності 014.11 середня освіта (фізична культура)
Рівня освіти: магістр

“ЗАТВЕРДЖЕНО”
на засіданні кафедри педагогіки та психології
“__” серпня 202__ року № 1
Зав.каф _____ В. Ф. Соловійов

© Криштанович С. В.

Тема 1. Загальні основи педагогіки та психології вищої школи

План

1. Предмет та методологія педагогіки та психології вищої школи
2. Особливості педагогічного процесу у закладі вищої освіти.
3. Вікові особливості студентської молоді
4. Освіта впродовж життя – це тренд, чи необхідність

1. Предмет та методологія педагогіки та психології вищої школи

У одній із легенд про Конфуція (біля 551 - 479 рр. до н.е.) розповідається про його розмову з учнем. «Ця країна велика і густо населена. Чого ж їй не вистачає, Учителю?» – звертається до нього учень. «Збагати її» – відповідає Учитель. «Але вона й так багата. Чим же її ще збагатити?» - запитує учень. «Навчи її», – відповів Конфуцій. Отже, мудрець вважав умовою розквіту держави освіченість її громадян. Як досягти цієї мети?

Педагогіка вищої школи – це наука про навчання та виховання студентів, формування особистості спеціаліста вищої кваліфікації.

Предмет педагогіки вищої школи становить дослідження особливого виду педагогічної діяльності, спрямованої на розкриття закономірностей і раціональних шляхів навчання та формування спеціаліста вищої кваліфікації.

Педагогіка вищої школи, що виникла на базі загальної (точніше шкільної) педагогіки, розглядає вищі рівні навчання та виховання дорослої людини. Вона тісно пов'язана з такими науками психолого-педагогічного циклу, як загальна дидактика, теорія виховання, історія педагогіки та вищої освіти, наукова організація навчальної і викладацької праці, педагогічна психологія, загальна психологія, фізіологічна психологія, кібернетична педагогіка.

Педагогіка вищої школи, удосконалюючи та уточнюючи свої методи дослідження, установлює зв'язки з рядом математичних наук (передусім з математичною статистикою, теорією ймовірностей і математичною логікою)

теорією моделювання, психологією та нейрокібернетикою, соціальними науками, і, насамперед, із соціальною психологією, соціологією та соціометрією.

Попередньо можна дати визначення *педагогіки вищої школи* як науки про виховання, освіту та навчання студентства. До цього визначення вводяться три категорії педагогічної науки, до яких слід віднести також категорії навчання та педагогічного процесу.

Термін "*виховання*" вживається у педагогічній науці в кількох значеннях: • у широкому соціальному, як передача соціально-історичного досвіду; • у широкому педагогічному, як організація виховання у навчально-виховних закладах; • у вузькому педагогічному, як цілеспрямована систематична взаємодія педагога і вихованців; • у гранично вузькому, коли педагог-викладач розв'язує конкретну індивідуальну проблему виховання або перевиховання студента. Самовиховання – цілеспрямована, систематична діяльність щодо власного самовдосконалення. Перевиховання – індивідуальна цілеспрямована робота над усуненням недоліків у студентів. Здебільшого перевиховання тісно пов'язане з відносно новою галуззю педагогіки – соціальною педагогікою.

Категорія "*освіта*" містить в собі три складові частини: 1) здобуття знань, умінь, навичок; 2) формування на цій основі світогляду; 3) розвиток пізнавальних здібностей особистості.

Навчання – цілеспрямована, задалегідь спроектована дидактична взаємодія, в процесі якої здійснюється освіта, виховання й розвиток студента, засвоюються окремі сторони соціального досвіду, в т.ч. досвіду професійної діяльності й наукового пізнання. Воно характеризується спільною діяльністю викладача й студента, метою якого є розвиток особистості останнього, засвоєння знань, формування умінь і навичок, тобто загальної орієнтувальної основи конкретної професійної діяльності майбутнього фахівця. При цьому викладач здійснює діяльність, що позначається терміном "викладання", а студент включений у діяльність учіння, що задовольняє його професійно-пізнавальні потреби.

Учіння – цілеспрямоване засвоєння соціального досвіду на основі оволодіння системою знань, умінь і навичок із метою наступного використання їх у практичному житті.

Засвоєння знань – пізнавальна діяльність студента, в результаті якої він оволодіває знаннями, навичками та вміннями. Це психологічна сторона процесу навчання.

Як категорія педагогіки "**педагогічний процес**" включає всю систему навчальних і виховних засобів, здійснюваних у тому чи іншому навчальному закладі та організованих відповідно до вимог педагогіки.

Важливою дидактичною категорією є **зміст вищої освіти** як спеціально відібрана й визнана суспільством (державою) система елементів об'єктивного досвіду людства, засвоєння якого необхідне для успішної діяльності в певній професійній сфері.

Зміст освіти – той кінцевий результат організації педагогічного процесу, досягнути якого прагне навчальний заклад, той рівень і ті досягнення, які виражаються в категоріях знань, умінь, навичок, особистісних якостей.

Розвиток особистості студента – процес формування особистості майбутнього фахівця як результат його соціалізації, виховання й професійного навчання. Це якісні трансформації в структурі особистості студента, насамперед, у сфері його самосвідомості, професійному самовизначенні й самоствердженні.

Професійне становлення особистості – цілісний довготривалий динамічний процес формування особистості студента як майбутнього фахівця, який розпочинається з прийняття рішення про вибір професії, включає період професійного навчання і завершується успішною адаптацією випускника до умов трудової діяльності.

Управління формуванням особистості студента – оперативне регулювання становлення й розвитку особистості студента за допомогою системи заходів і способів впливу на його психіку, поведінку та діяльність із метою вироблення в нього певних якостей, потреб, мотивів, ставлень до дійсності, світогляду, самосвідомості, професіоналізму тощо.

Професійна самосвідомість студента – усвідомлення студентом себе як майбутнього фахівця, здатність адекватно оцінювати рівень сформованості професійно важливих якостей, свої досягнення, невдачі й помилки в професійній діяльності. Це психологічний показник успішності професійного розвитку та професіоналізації його особистості, формування відповідального ставлення до майбутньої роботи.

Професійне самовизначення – процес і результат прийняття людиною рішення про вибір майбутньої трудової діяльності: ким стати, до якої соціальної професійної групи належати, де та з ким працювати.

Професійне самоствердження студента – потреба й прагнення відповідати професійним вимогам і суб'єктивному професійному ідеалу, реалізувати свої можливості та досягти певних результатів у навчально-професійній діяльності, отримати соціальне визнання, утвердити соціально-професійний аспект “Я – концепції”.

Психолого-педагогічна модель фахівця – характеристика взірця фахівця з вищою освітою, яка ґрунтується на вивченні особливостей особистості та структури професійної діяльності тих осіб, які успішно зреалізують професійні функції.

Професійно-педагогічне спілкування – структурний компонент і одночасно спосіб реалізації викладачем методів і прийомів педагогічних впливів, спрямованих на особистісне зростання й професійне становлення студентів.

Професіоналізм – висока підготовленість і здатність до високоефективного виконання завдань професійної діяльності

Педагогіка вищої школи розглядає проблеми виховання й вдосконалення навчання молоді у вищих навчальних закладах, розробляє методичні й практичні основи навчально-виховного процесу, вивчає його закономірності, принципи, методи, засоби й форми. Вона пов'язана з іншими науками: педагогічною психологією, логікою, філософією, соціологією, частинними методиками тощо.

Дидактика (від грецького «didacticos» - навчальний) – галузь педагогіки, яка розробляє теорію освіти, навчання і виховання у процесі навчання, іншими

словами це мистецтво навчання. Термін «дидактика» запровадив у науковий обіг німецький педагог В.Ратке (1571- 1635), який надав своєму курсу лекцій назву «Короткий звіт з дидактики або мистецтво навчання Ратихія». Чеський педагог і мислитель Я.А. Коменський, автор «Великої дидактики», визначав зміст дидактики як мистецтво навчання усіх усьому. *Об'єктом дидактики* як науки є процес навчання у всьому його об'ємі і у всіх аспектах, а *предметом дидактики* визначається система відповідних відносин «учитель - учень», «учень - навчальний предмет», «учень - інші учні», відповідно ж до системи вищої освіти це – «викладач - студент», «студент - навчальний матеріал», «студент - інші студенти».

Психологія вищої школи – галузь психологічної науки, що вивчає індивідуально-особистісні, а також соціально-психологічні явища, які породжені умовами вузу. Вона користується аналогічними категоріями, до яких відносять: навчання, розвиток, виховання в єдності та взаємозв'язку, що визначається загальним поняттям едукація.

Понятійний апарат психології вищої школи становлять такі поняття як “професійна спрямованість”, “професійна соціалізація”, “професійна ідентичність”, “навчально-професійна діяльність”, “Я – концепція студента”, “професійно-педагогічне спілкування”, “студентська академічна група”, “професіоналізм”, “адаптація”, “професійна готовність”.

Професійна спрямованість – розуміння і внутрішнє прийняття особистістю цілей і завдань професійної діяльності, а також співзвучних із нею Інтерес|інтересів, настанов, переконань і поглядів. Усі ці ознаки і компоненти професійної спрямованості є показниками рівня її сформованості в студентів. Вона характеризується стійкістю (нестійкістю), домінуванням соціальних або вузько особистісних мотивів, далекою чи близькою перспективою.

Професійна соціалізація – процес і результат засвоєння й активного відтворення індивідом установок, цінностей, ролей, очікувань, які властиві певній культурі або соціальній групі. Соціалізація є результатом виховання людини і відбувається в процесі її діяльності й спілкування з іншими людьми.

Соціалізація – важливий чинник розвитку особистості, зокрема її свідомості й самосвідомості.

Професійна ідентичність (від лат. *identicus* – однаковий, тотожний) – почуття неперервності свого буття як сутності, відмінної від усіх інших. Ідентичність: 1) збереження і підтримання особистістю власної цілісності, тотожності, нерозривності історії свого життя; 2) стійкий образ “Я”, усвідомлення в собі певних особистісних якостей, індивідуально-типологічних особливостей, рис характеру, способів поведінки, які визнаються своїми і достовірними. Психосоціальна ідентичність є запорукою психічного здоров’я особистості.

Навчально-професійна діяльність студента – форма пізнавальної і практичної активності студента, спрямована на розвиток своєї особистості, підготовку до виконання професійно-трудових завдань і обов’язків, оволодіння необхідними для цього знаннями, навичками і вміннями.

Я-концепція (від лат. *conceptio* – система, задум, розуміння) – цілісний, хоч і не позбавлений внутрішніх суперечностей, образ власного “Я”, який є установкою людини стосовно себе. “Я” містить такі компоненти: 1) когнітивний складник – “Образ-Я” – уявлення індивіда про самого себе, про свої якості, здібності, зовнішність, соціальну значущість тощо; 2) оцінний складник – “Ставлення-Я” – самооцінка, самоствавлення, самоповага тощо; 3) поведінковий складник – “Вчинок-Я” – потенційні поведінкові реакції, конкретні дії, самопрезентації, які можуть бути викликані “Образом-Я” і “Ставленням-Я”. У структуру “Я-концепції” входять: 1) “фізичне Я” – схема власного тіла; 2) “реальне Я” – уявлення про себе в теперішньому часі; 3) “динамічне Я” – те, яким суб’єкт має намір стати; 4) “соціальне Я” – співвіднесене зі сферами соціальної інтеграції (статевою, етнічною, громадянською, рольовою та ін.); 5) “екзистенційне Я” – оцінка себе в аспекті життя і смерті; 6) “ідеальне Я” – те, яким суб’єкт, на його думку, повинен бути, орієнтуючись на моральні норми; 7) “фантастичне Я” – те, яким суб’єкт бажав би бути, якщо це було б можливим.

Професійно-педагогічне спілкування – професійне спілкування вчителя (викладача) з учнями (студентами) на занятті та поза ним, спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату; структурний компонент і одночасно спосіб реалізації методів і прийомів педагогічних впливів, спрямованих на формування особистості.

Педагогічне спілкування – одна зі сторін професіоналізму педагога, його вміння транслювати особистісне “Я” учневі (студентові) як суб’єкту: чути і бачити його; співпереживати йому; безумовно приймати його як особистість, поважати почуття його власної гідності.

Група соціальна – більш-менш стійка сукупність людей, об’єднаних спільними інтересами (а також культурними цінностями і нормами поведінки), які перебувають у більш-менш систематичній взаємодії.

Група мала – відносно невелика кількість безпосередньо контактуючих індивідів, об’єднаних загальними цілями або завданнями (наприклад, шкільний клас або студентська академічна група).

Група референтна (від лат. referens (referentis) – що повідомляє) – група реальна або уявна, мета діяльності та ціннісні орієнтації членів якої є еталоном для кожної особистості. Синонім – група еталонна.

Професіоналізм діяльності – якісна характеристика суб’єкта праці, що відображає високу професійну кваліфікацію і компетентність, розмаїття ефективних професійних навичок і умінь, зокрема тих, що базуються на творчих рішеннях, володіння сучасними алгоритмами і способами розв’язання професійних завдань. Це дає змогу йому здійснювати діяльність із високою стабільною продуктивністю.

Професіоналізм особистості – якісна характеристика суб’єкта праці, що відображає високий рівень розвитку професійно важливих та індивідуально-ділових якостей, акмеологічних інваріантів професіоналізму, високий рівень креативності, адекватний рівень домагань, професійну мотиваційну спрямованість, ціннісні орієнтації, професійні інтереси.

Адаптація (від лат. adaptatio – пристосовувати) – у соціально-психологічному контексті – це пристосування особистості до існування в соціумі відповідно його норм і вимог, а також потреб, прагнень, мотивів та інтересів самої особистості. Важливим аспектом адаптації є прийняття індивідом соціальної ролі. Саме через це адаптацію відносять до основних соціально-психологічних механізмів соціалізації особистості. Проте, з іншого боку, психологічна адаптація відбувається в процесі соціалізації особистості, у ході її індивідуального розвитку, соціального і професійного становлення. Ефективність адаптації значною мірою залежить від того, наскільки адекватно індивід сприймає себе і свої соціальні зв'язки.

Професійна готовність студента – особистісна якість, яка проявляється в позитивній самооцінці себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності та прагненні займатися нею після закінчення ЗВО. Вона допомагає молодому фахівцю успішно реалізовувати професійні функції, правильно використовувати набуті знання і досвід, зберігати самоконтроль і долати непередбачені перешкоди. Професійна готовність – вирішальна умова швидкої адаптації випускника до умов праці, подальшого його професійного вдосконалення і підвищення кваліфікації.

Психологія вищої школи як наукова і прикладна галузь розв'язує практичні, науково-дослідні і діагностично-корекційні завдання, а також синтезує здобутки педагогічної, соціальної, вікової психології, психології праці та ін. За своїм основним змістом вона є педагогічною психологією щодо умов вищого навчального закладу.

Педагогічна психологія вищої школи розглядає вузівський педагогічний процес у комплексі інформаційно-навчальної, розвивальної й виховної його функцій. Це сприяє пошуку ефективних шляхів (форм організації, методів і засобів) професійної підготовки студентів за певною освітньо-кваліфікаційною програмою (молодшого спеціаліста, бакалавра, магістра).

У педагогіці й психології вищої школи все частіше вживається поняття “**технологія навчання**”. У документах ЮНЕСКО технологія навчання

розглядається як системний метод розробки, застосування й визначення всього процесу викладання й засвоєння знань із урахуванням технічних і людських ресурсів і їх взаємодії, завданням якого є оптимізація форм освіти.

Технологія навчання – це спосіб реалізації змісту освіти, передбаченого навчальними програмами, який становить собою систему форм, методів і засобів навчання, що забезпечує найбільш ефективні досягнення поставлених цілей.

2. Особливості педагогічного процесу у закладі вищої освіти

Педагогічний процес можна розглядати як спосіб організації педагогічних відносин, сутність якого полягає у цілеспрямованому відборі та використанні зовнішніх чинників розвитку його учасників.

Педагогічний процес - спеціально організована взаємодія учасників, яка розвивається впродовж певного часу, у межах певної виховної системи і спрямована на досягнення поставленої мети. Унаслідок такої взаємодії повинні відбуватися позитивні перетворення особистісних властивостей та якостей як вихованців, так і вихователів.

Де б не відбувався педагогічний процес, структура його залишається інваріантною та універсальною:

Методи / взаємодія

Мета – принципи - зміст

- форми

Засоби

Мета відображає кінцевий результат педагогічної взаємодії, якого прагнуть його учасники. **Принципи** визначають основні напрямки досягнення мети. **Зміст** - це частина досвіду поколінь, яка передається вихованням для досягнення мети згідно з обраними напрямками. **Методи** - способи взаємодії учасників педагогічного процесу, за допомогою яких передається та усвідомлюється зміст. **Засоби** - матеріалізовані предметні способи опрацювання змісту - використовуються разом з методами. **Форми** організації педагогічного процесу визначають зовнішнє вираження акту взаємодії учасників педагогічного

процесу, вони характеризуються кількістю учасників взаємодії або місцем, часом та порядком їх здійснення.

Отже, педагогічний процес являє собою систему, оскільки *система* – це сукупність взаємопов'язаних елементів, які створюють певну цілісність та взаємодіють між собою. Жоден компонент системи не можна замінити на інший або на їх сукупність, оскільки система перестає функціонувати, відокремлення будь-якого елемента системи призводить до її ліквідації.

Крім того, існують певні особливості педагогічного процесу залежно від навчально-виховного закладу, в якому він відбудеться. Так, *особливості педагогічного процесу у вищих навчальних закладах* пов'язані насамперед з вимогами, які висуває суспільство до спеціалістів вищої кваліфікації.

Педагогічний процес у вищій школі відповідає певним *закономірностям*:

- *закономірність єдності історичного та логічного*, що вимагає єдності генетичних та структурних зв'язків у розвитку теорії науки; єдність історії та теорії науки і практики; єдність історичної та теоретичної форм наукового пізнання; єдність історичного, теоретичного та логічного у системі вищої освіти; єдність історичних і сучасних методів наукового дослідження. Згідно з цією закономірністю вивчають історію науки, історію вищого навчального закладу, історію педагогіки вищої школи та їх взаємозв'язок із сучасністю;

- *закономірність застосування методів пізнання емпіричного та теоретичного характеру* в процесі вивчення об'єктів дослідження. Згідно з цією закономірністю емпіричну інформацію поєднують з її теоретичними узагальненнями у структурі науки та розділах предмету, що вивчається студентами;

- *закономірність взаємозв'язків у реальному житті*, що об'єднує все життя вищого навчального закладу, а саме: взаємообумовленість усього цілісного педагогічного процесу (єдність комплексу навчально-освітньої та матеріально-господарчої діяльності); взаємообумовленість соціального стану суспільства з процесом підготовки для нього; взаємообумовленість професійно-педагогічної, викладацької діяльності викладачів з навчальною та науково-пошуковою

діяльністю студентів; взаємообумовленість мети, змісту, методів та форм педагогічного процесу з мотивацією обов'язку, інтересу та престижності вищої освіти студентів; взаємообумовленість процесу підготовки професіонала з вихованням любові до своєї професії; взаємообумовленість якості викладання у вищих закладах з рівнем психолого-педагогічної підготовки кожного члена педагогічного колективу, а також з підвищенням кваліфікації кожного викладача.

Центром педагогічного процесу у вищих закладах освіти є інтелектуальна та емоційна взаємодія між викладачами і студентами, яка відрізняється від характеру взаємодії вчителя та учнів в школі.

Характер взаємовідносин викладачів і студентів визначається також загальними цілями діяльності викладачів (як "мотору" педагогічного процесу) у закладах вищої освіти, а саме:

1) організацією та керівництвом процесом оволодіння студентами професійними знаннями, уміннями та навичками за певною спеціальністю;

2) забезпеченням студентів інформацією, що необхідна для досягнення певної мети;

3) проведенням навчального процесу в такий спосіб, щоб він сприяв максимально можливому розвитку загальних психічних здібностей, зокрема інтелектуальних;

4) вихованням кожного студента як високоморальної, творчої, активної та соціально зрілої особистості шляхом спрямованості організації, керівництва та проведення навчального процесу у відповідному напрямку.

В умовах вищого навчального закладу якості, що необхідні студентам для їхньої майбутньої професійної діяльності, найбільш успішно формуються тоді, коли весь зміст навчально-виховного процесу максимально наближений до умов практичної діяльності майбутніх фахівців. Отже, педагогічний процес у вищих навчальних закладах підпорядковується *закону моделювання*, згідно з яким усі заходи, що проводяться у закладах вищої освіти, мають бути насиченими професійним змістом і відбуватися в ситуаціях, максимально наближених до

дійсності, тобто до тих умов, в які випускник може потрапити в реальному виробництві.

Відповідно до закону моделювання питома вага навчальних занять та заходів, що моделюють майбутню діяльність, постійно зростає за рахунок впровадження сучасних інноваційних технологій навчання.

Педагогічний процес у вищій школі знаходиться у постійному русі, удосконаленні та розвитку. Головним напрямком його розвитку є постійне підвищення активності, самостійності та свідомості студентів, збільшення в їх роботі питомої ваги самовиховання, самоосвіти, елементів наукового дослідження.

Рушійними силами розвитку педагогічного процесу у вищих навчальних закладах є, з одного боку, притаманні йому суперечності, а з іншого - мотиваційно-цільові установки його учасників.

З-поміж суперечностей найбільш вагомими є такі:

1) *суперечності між діями викладача* (постановка навчальних та практичних завдань, викладання навчального матеріалу, показ прийомів виконання дій, засоби організації діяльності студентів, контроль цієї діяльності, висування проблемних питань тощо) і можливостями студентів (рівень знань, умінь, навичок; ступінь розумового та фізичного розвитку; засвоєні засоби і прийоми навчальної діяльності; мотиви навчання, психічний стан тощо);

2) *суперечності між вимогами сучасного виробництва та ступенем моделювання професійної діяльності на заняттях;*

3) *суперечності між більшою самостійністю викладачів вищих навчальних закладів у відборі інформації* (порівняно зі школою) та більшою самостійністю студентів у засвоєнні цієї інформації (зміна форм навчання і контролю порівняно зі школою);

4) *суперечності, пов'язані з особливостями адаптації колишніх школярів до нової системи навчання, нового колективу, змін режиму праці та відпочинку тощо.*

Мотиваційно-цільові установки учасників педагогічного процесу знаходяться під впливом нової сучасної ідеології, що розвивається у напрямку формування самосвідомості людини, яка сама відповідає за своє життя та кар'єру, звідси випливають мотиви розкриття свого інтелектуального, творчого потенціалу, прагнення поєднати навчання з саморозвитком, досягати успіхів у навчанні, науково-дослідній діяльності, ставати компетентним фахівцем тощо.

3. Вікові особливості студентської молоді.

Вікові особливості - комплекс фізичних, пізнавальних, інтелектуальних, мотиваційних, емоційних властивостей, які притаманні більшості людей одного віку.

Другий період юності (від 17 до 25 років) пов'язаний з початком навчання у вищому навчальному закладі та початком роботи на виробництві. Для 17-18 років характерною є певна зрілість у розумовому, моральному та соціально-суспільному плані: підсилюються свідомі мотиви поведінки. Студентський вік поділяється на стандартний (17-22 роки) та нестандартний (23-27 років).

Останній період пізньої юності або початок зрілості вважається сенситивним, тобто найсприятливішим для завершення формування як психофізичних, так і особистісних якостей.

Згідно з дослідженнями лабораторії Б.Г.Ананьєва (60-70 рр.) у різні періоди зрілості (18-35 років) визначено, що зрілий вік містить у собі серії періодів, у яких розвиток відбувається за рахунок перебудови структурних компонентів, що в однаковій мірі стосується як окремих психічних, так і міжфункціональних зв'язків. Дослідниками було проведено визначення так званого функціонального рівня досліджуваних, тобто комплексу їхнього інтелектуального розвитку, сенсорних процесів, сприймання, загальної реактивності та нейродинаміки.

У розвитку інтелекту з 18 до 35 років розрізняються два мікроперіоди: від 18 до 25 років та від 26 до 35 років. Кожний з періодів визначається різними темпами та швидкістю розвитку психічних функцій та інтелекту в цілому. *Перший період* характеризується неперервною пульсацією та ритмічністю у

розвитку так званих інтелектуальних функцій та інтелекту в цілому. *Другий період* має більш повільні зміни в розвитку зазначених функцій.

У першому періоді особливо помітно пульсації у мисленні та пам'яті. Спади у мисленні безперервно змінюються підйманням приблизно через три роки. З 26 років і у подальшому зміни мають більш однорідну спрямованість. До 32 років відбувається поступове підймання з двома невеликими спадами у 28 років та у 31 рік. Після 32 років (точки максимуму) рівень мислення поступово знижується до спаду у 35 років (О.І.Степанова). Піки в розвитку мислення припадають на 20 років, 23 роки, 25 років, а потім на 30 років та 32 роки. Спади спостерігаються у 22 та 24 роки, а в подальшому у 26, 28, 31 та 34-35 років.

Зміни пам'яті у першому періоді мають також ритмічний характер, однак коливання тут не такі значні, як у мисленні. Період коливань відбувається приблизно протягом чотирьох років. З 26 до 30 років спостерігається її поступовий спад (Я.І.Петров). Максимальні рівні розвитку пам'яті припадають на 19, 23 та 24 роки, а також на 30 років. Спади спостерігаються у 21, 25, 26, 31 роки, 34-35 років.

Зміни уваги у першому періоді також мають характер коливання. У перші чотири роки (18-21 років) коливання набувають значущості. З 26 до 29 років спостерігається помірне зростання рівня уваги, яке досягає максимуму у 32-33 роки. Спад простежується у вікових групах 34-35 років. Піки в розвитку уваги досягаються у 22, 24 роки, а в подальшому у 27, 29 років, 32-33 роки. Спади - у 23, 25, 31 та 34-35 років. Максимальні точки підйому уваги розташовані у віці другого макроперіоду.

Отже, період з 18 до 25 років (пізня юність або рання зрілість) характеризується найбільшими змінами, що визначаються високими показниками розвитку інтелектуальних функцій. Оптимальні точки розвитку інтелекту припадають на 19, 22 та 25 років. У подальшому спостерігається відносна стабілізація, що супроводжується підвищенням рівня вербального інтелекту. Найвищих показників розвиток вербального інтелекту досягає в 30

років. Це явище можна пояснити накопиченням запасу знань та надбанням життєвого досвіду.

Для невербального інтелекту також характерні циклічність та мінливість. Розбіжності в рівнях розвитку вербального і невербального інтелекту високо значущі. У подальшому віці спостерігається зменшення розбіжностей між рівнями розвитку вербального та невербального інтелекту. Рівень невербального інтелекту набуває усталеного характеру.

Аналіз одержаних результатів дозволяє дійти висновку, що динаміка розвитку інтелектуальних функцій не збігається. Спостерігаються тимчасові розбіжності підйомів та спадів у рівнях розвитку пам'яті і мислення.

На основі підйомів та спадів рівнів інтелектуальних функцій можна відокремити вікові мікроперіоди:

18-25 років - період відносно високого розвитку мислення, пам'яті та низького рівня розвитку уваги;

26-29 років - віковий період найбільш низького рівня розвитку мислення і пам'яті та високого рівня розвитку уваги;

30-33 роки - період відносно високого рівня розвитку пам'яті, мислення, уваги;

34-35 років - період спаду рівнів розвитку цих психічних функцій.

У пам'яті спостерігається стійке зрушення у напрямку випередження мислення на один рік, що особливо помітно в періоди ранньої зрілості. Зміни у розвитку пам'яті немовби готують зміни розвитку мислення. У свою чергу увага виступає як регуляторна функція у вікових точках розходження пам'яті та мислення.

Отже, нерівномірність у розвитку інтелектуальних функцій найбільш яскраво виявляється в періоди ранньої зрілості. Зрілість відрізняється як різноспрямованим, так і односпрямованим розвитком, що виявляється у постійній зміні підйомів та спадів. Це й дає підстави розглядати зрілість як серію періодів.

Вікова мінливість має місце у нейродинамічних властивостях. Динамічність збудження має підйоми у 21 та 24 роки. Процес збудження з віком падає, а гальмування набуває високої динамічності. Та ж сама динаміка спостерігається і в психомоториці.

У 18-21 рік на особливості психомоторики впливає динамічність збудження, а в старшому віці вплив динамічності збудження падає та зростає залежність психомоторики від динамічності процесів гальмування.

На всьому періоді зрілості найменші зміни відбуваються в образній пам'яті, яка зберігає усталений рівень розвитку. З віком підсилюється роль практичного мислення. У періоді ранньої зрілості практичне мислення більше пов'язано з логічним, а у середньому періоді - з образним. Це свідчить про те, що розвиток мислення дорослих здійснюється не лише на рівні логічних структур. Відбуваються поступові зміни у співвідношенні згаданих компонентів, зв'язок між ними підсилюється за рахунок накопичення знань і життєвого досвіду,

Не залишаються постійними й властивості уваги. З віком спостерігається поліпшення уваги в цілому. Це відбувається за рахунок різного ступеня зростання окремих його властивостей. Особливо зростає роль вибірковості уваги та її концентрації, що пояснюється також впливом набутих знань і життєвого досвіду.

Одержані результати свідчать про те, що у вікових групах середньої зрілості спостерігається встановлення більш тісних та стійких зв'язків між окремими психічними функціями.

У різні періоди зрілості в різній мірі відбувається перебудова функціональних структур та міжфункціональних зв'язків. Отже, згідно з думкою Б.Г.Ананьєва, існують дві фази в розвитку психофізіологічних функцій. Перша фаза являє собою прогрес функції, що проявляється в зростанні величин, які призводять до підйому. Друга фаза відображається в спеціалізації функції, пов'язаної з діяльністю людини. Обидві фази співіснують і впливають одна на одну. Однак у різні вікові періоди взаємовплив згаданих фаз розвитку проявляється неоднаково. Перша фаза чітко проявляється в періоді ранньої

зрілості. У єдиному циклі людського життя стан зрілості являє собою серію періодів, у яких зміна між функціональної мінливості готується за рахунок структурних змін психофізіологічних функцій.

Одним із значних чинників, що впливають на інтелектуальний розвиток дорослої людини є *навчання*, яке керує процесом розвитку пізнавальної діяльності: студенти та учні старших класів, як виявили дослідження (О.Степанова, Ю.Кулюткін), мають більш високий розвиток інтелекту за рахунок підйому працездатності пам'яті, уваги та мислення. Розумовий потенціал як готовність до навчання в якійсь мірі визначається рівнем освіти. Унаслідок розумової діяльності дорослої людини можливе тренування механізмів інтелектуальних функцій, що свідчить про неперервний розвиток і після завершення дозрівання організму.

Другий період юності, на який, як правило, припадає початок навчання у вищих навчальних закладах, характеризується максималізмом та категоричністю оцінок, які інколи можуть переходити в негативне ставлення до думки дорослих, неприйняття їхніх порад, що може призводити до конфліктів.

Юність - час максимального розвитку особистісних якостей.

Складні та нові завдання, які постають перед студентами вже на першому курсі, вимагають чіткої організації навчального процесу, набуття навичок самостійної роботи з навчальною та науковою літературою, умінь самостійно розподіляти свій час. Їхня розумова, моральна та громадська зрілість виявляється в умінні організувати своє навчання, побут та відпочинок.

Важливою умовою для успішного розвитку особистості є усвідомлення самим студентом неповторності своєї людської індивідуальності. У цей період людина визначає свій майбутній життєвий шлях, набуває професію і починає випробувати себе в різноманітних галузях життя; самостійно планує свою діяльність та поведінку. Активно відстоює самостійність суджень та дій. У цьому віці складається світогляд, етичні та естетичні погляди на основі синтезу багатьох знань, життєвого досвіду, самостійних міркувань і дій.

Період навчання у вищих навчальних закладах - це важливий період соціалізації людини. *Соціалізація* - це процес формування особистості в певних соціальних умовах, процес засвоєння соціального досвіду, у ході якого людина перетворює його у власні цінності, вибірково вводить у свою систему поведінки ті її норми та шаблони, які прийняті в певній групі та суспільстві.

У студентському віці діють всі механізми соціалізації: засвоєння соціальної ролі студента, підготовка до оволодіння соціальною роллю (спеціаліста-професіонала), механізми наслідування та механізми соціального впливу з боку викладачів та студентської групи. Явища конформізму також можуть спостерігатися в студентському середовищі.

Студентський вік також характеризується прагненням самостійно й активно обирати той чи інший життєвий стиль та ідеал, а це відповідає умовам соціалізації, згідно з якими індивід повинен відігравати активну роль. Отже, навчання у вищих навчальних закладах є потужним фактором соціалізації особистості студента і цей процес іде впродовж самої життєдіяльності студентів і викладачів.

Юнацький вік (18-25 років) можна характеризувати як усталено концептуальну соціалізацію, коли формуються усталені властивості особистості, при цьому засвоюються як норми відносин між людьми, так і професійно-трудова вміння і навички, у подальшому віці людина вже не лише засвоює соціальний досвід, але й відтворює його шляхом активного впливу на середовище через свою діяльність.

4. Освіта впродовж життя – це тренд, чи необхідність

Інститут ЮНЕСКО з освіти впродовж життя (UNESCO Institute for Lifelong Learning) так пояснює термін «безперервна освіта»: «це інтеграція навчання та життя, яка передбачає навчальну діяльність людей різного віку (дітей, молоді, дорослих та людей похилого віку) у будь-якому життєвому середовищі (сім'я, школа, спільнота, робота тощо) та через різноманітні методи (формальні,

неформальні та інформальні), які разом задовольняють широке коло навчальних потреб».

Ідею lifelong learning пов'язують із концепцією напіврозпаду знань. Її у 20 столітті запропонував австрійсько-американський економіст Фріц Махлуп. Суть концепції проста: світ змінюється так динамічно, а нова інформація поширюється так швидко, що деякі знання перестають бути актуальними ще до того, як ми їх здобудемо. Відповідно, існують професії, для яких старіння і розпад знань відбуваються дуже швидко, наприклад, сфера інформаційних технологій. А є такі, де це відбувається повільніше: професії, в основі яких лежить знання математики або мови. За таких умов академічна освіта потребує постійного оновлення, а для того, щоб встигати за інформацією, необхідно навчатися протягом усього життя.

Сергій Чумаченко, фахівець Future Education Research Laboratory, вже не перший рік досліджує північні практики з педагогіки. У скандинавських країнах концепція lifelong learning зародилася ще в середині 19-го століття в сільських місцевостях. Адже там був великий розрив між освіченими елітами і неосвіченими селянами.

Першим інститутом неформальної освіти для дорослих стали народні вищі школи, які були повністю автономними. У них студенти нарівні з викладачами могли вирішувати, що і коли вони вивчатимуть, а більшість рішень ухвалювалася колегіально. Такі школи стали моделлю суспільства, у якому враховується думка кожного, де можна вільно висловити і відстояти свій погляд, а державна система не домінує, а обслуговує інтереси і потреби громадян. Зараз навчання в таких школах відбувається у вихідні або вечорами у вільний від роботи час і є скоріше частиною культури, ніж формальним обов'язком.

Скандинави зрозуміли, що все, що пов'язано з етикою, формуванням власної життєвої позиції, соціальними навичками (особливо вміння домовлятися і довіряти), – не передається через знання. Усе це формується через досвід спільного проживання і практикування цих речей. Тому для них головним

результатом безперервної неформальної освіти є проактивний громадянин і суспільство, здатне боротися за свої права і майбутнє за допомогою діалогу.

У законі України про освіту йдеться про такі види освіти:

- формальна: її здобувають у державних навчальних закладах, і вона передбачає отримання кваліфікації;
- неформальна: її здобувають за освітніми програмами, але вона не передбачає отримання кваліфікації;
- інформальна: самоосвіта.

Важлива відмінність неформальної освіти від формальної полягає в тому, що перша не передбачає вимірювання результатів (немає екзаменів, систем оцінювання), а її головна мета — розвиток суспільства та цінностей, пов'язаних із соціальною матрицею. Оцінити якість неформальної освіти можна за тим, якою є громадянська активність.

На сьогодні галузь неформальної освіти в Україні розвинена більше, ніж галузь формальної освіти.

З'явилося багато шкіл для дорослих, офлайн- і онлайн-курсів, наприклад, фізика і математика для дорослих. Почав розвиватися бізнес – з'являються короткострокові школи для навчання персоналу. Виникло багато крутих проєктів з неформальної освіти. Але проблема в тому, що немає єдиної думки про те, ідею якого суспільства ми хочемо просувати через ці школи.

Ми повинні самі змінювати нашу картину світу і сприйняття, щоб отримувати нові знання. Когнітивна гнучкість на сьогодні має велике значення. Маємо визнати: академічна освіта не до кінця справляється зі своєю функцією. Але вона має існувати, щоб вирівнювати інтелектуальний рівень усього суспільства. Освіту протягом життя повинні забезпечувати і державні установи, і приватні. Це добре, коли між ними є здорова конкуренція. Головне завдання – це створити культуру навчання протягом життя і пояснити, навіщо вона потрібна.

У соціальній педагогіці «третьім віком» називають етап, коли людина виходить на пенсію чи залишає сферу своєї професійної діяльності. В більшості

розвинених країн цей період вважається найбільш активним: літні люди подорожують, навчаються комп'ютерної грамотності, вчать грати на музичних інструментах, займаються рукоділлям, малюють, зустрічаються в клубах за інтересами. Тобто наздоганяють те, на що бракувало часу раніше.

Університет Третього Віку (УТВ) створений з метою реалізації принципу навчання людей старшого віку впродовж усього життя та підтримки фізичних, психологічних та соціальних здібностей.

Основними завданнями надання такої послуги є організація та проведення безкоштовного навчання та освітніх заходів для людей похилого віку.

Надання такої освітньої послуги забезпечує:

- створення умов та сприяння всебічному розвитку людей похилого віку;
- реінтеграцію людей похилого віку в активне життя суспільства;
- надання допомоги людям похилого віку в адаптації до сучасних умов життя шляхом оволодіння новими знаннями, зокрема щодо процесу старіння та його особливостей; сучасних методів збереження здоров'я; набуття навичок самопомоги; формування принципів здорового способу життя; основ законодавства стосовно людей похилого віку та його застосування на практиці; формування та розвитку навичок використання новітніх технологій, насамперед інформаційних та комунікаційних; потенціалу та можливостей волонтерської роботи;
- підвищення якості життя людей похилого віку, завдяки забезпеченню доступу до сучасних технологій та адаптації до технологічних перетворень;
- формування практичних умінь і навичок;
- можливість для розширення кола спілкування та обміну досвідом.

Слухачами УТВ можуть бути люди похилого віку, що мають освіту будь-якого рівня, та зацікавлені брати участь в освітніх програмах.

До організації навчання слухачів УТВ на волонтерських засадах залучаються викладачі вищих навчальних закладів та загальноосвітніх шкіл, фахівці управління соціального захисту населення, охорони здоров'я тощо.

Навчання людей похилого віку відбувається без застосування формальної перевірки отриманих знань та вмінь.

Питання для самоперевірки та повторення

1. Що становить предмет педагогіки вищої школи?
2. Назвіть категорії педагогіки вищої школи.
3. Поясніть зв'язок педагогіки вищої школи з іншими науками.
4. Які методи застосовує педагогіка вищої школи?
5. Визначте закономірності педагогічного процесу у вищій школі.
6. Визначте вікові особливості студентської молоді.